

Milan Uzelac
(Vršac)

Može li danas filozofija misliti pojam darovitosti?

U poslednje vreme svedoci smo intenzivnih rasprava o darovitosti, i to iz krajnje različitih aspekata, rasprava u kojima se teško uspeva odrediti ko u njima prednjači: pedagozi ili psiholozi, teoretičari književnosti i masmedija, a u kolo hrabro stupaju i svi ostali – filolozi, prirodnjaci, metodičari najrazličitijih školskih disciplina – i ono se širi sve do znalaca novih digitalnih tehnologija.

Teško je tačno reći šta je uzrok tolikom poklanjanju pažnje jednom starom pojmu, čija je aktuelnost krajnje sumnjiva u ovo naše postistorijsko i post-postmoderno vreme, posebno ako se ima u vidu da čak i novi teolozi svoja izlaganja baziraju na karakteristikama ljudske darovitosti, što bi iz nekih tradicionalnih aspekata moglo biti blisko svetogrđu, budući da dar nije ljudski proizvod već nešto što mu dolazi od onog koji može darivati ako to hoće – od Boga.

S druge strane, sva istraživanja savremenih psihologa koji nastoje da identifikuju fenomen

darovitosti kod dece, i većini slučajeva svode se na konstataciju da je tu u većini slučajeva samo reč o ispoljavanju znatiželje koju stariji pogrešno tumače kao neku specifičnu sposobnost.

Darovitosti, kao i talentu poklanjana je znatna pažnja u ranijim epohama; teoretičari su nastojali da među njima naprave kvalitativnu razliku: dok je talenat nešto što čovek može usavršavati funkcionalno primenjujući svoje znanje uz maksimalno ulaganje truda, dotle, dar je nešto na šta se uvek pomalo gledalo sa strane, s oprezom, strahopoštovanjem, pa i podozrenjem, kao na nešto što je nekom dato ili nije dato, što se ne može ni izmoliti ni ukrasti, no čega se čovek ne može ni odreći, ako to već ima.

Dovoljno je podsetiti se dobijanja dara i posledica tog darovanja koje opisuje Tomas Man u *Doktoru Faustu*; onaj ko ima dar, može sve i dato mu je sve, ali strogo u sferi darovanog. Takav biva i „darovni ugovor“. Može neko imati dar, kakav je imao Mocart, a da potom i groba nema. Može neko sve činiti da bi bio muzičar, i pritom ostati Saljeri. Odnos Mocarta i Saljerija, tu užasnu razliku među njima, dovoljno nam je jasno opisao Puškin, pesnik kome u tom „opisivanju“ dara nije nedostajalo; pesnik je, kao i svi, morao biti na strani Mocarta, a opet, samog Saljerija ne treba nipodaštavati, posebno ako znamo koliko je dugo kod njega i Betoven učio, za koga se može reći da je dara

imao više no sve generacije muzičara u poslednjih dve stotina godina zajedno. Uostalom da su tzv. „novi muzičari“ XX stoleća makar malo pažljivije odslušali njegove poslednje gudačke kvartete, da su se nadneli nad ono *muzičko* što iz njegove muzike provejava, možda bi se u životu bavili sasvim drugim i daleko korisnijim stvarima, ne zasuvši nas tim bezdarnim „delima“ koje su svojim savremenincima nametali kao „veliku muziku“.

Danas je postalo pomodno govoriti o darovitosti dece. Svi nalaze kod dece ovakve ili onakve znake darovitosti, i sve je više napisa i studija koji vape i za nužnom potrebom da se posveti posebna pažnja tim „darovitima“; istovremeno, svi ti „nalazači“ navodno „darovitih“ i sami retko priznaju da su ti retki, slučajno otkriveni „daroviti“ od samog časa njihovog identifikovanja, takav problem, da je odista bolje da ih nisu ni konstatovali.

Jer, malo ko će reći ono što je sasvim očigledno, da, ako je neko odista darovit, taj će tu darovitost i realizovati, i tu ne treba nikakve posebne pomoći dušebrižnika koji i sami daleko su od svake darovitosti. U većini slučajeva svaka navodna „pomoć“ darovitima samo može da smeta pre svega time što će im odvući pažnju s onog čime se bave i preneti je na njih same. Tako će se priča o darovitima završiti kao priča o onima koji svoj dar iz raznoraznih razloga nisu

realizovali, a među tim razlozima najmanje zanemarujući biće onaj koji ih je proglasio za darovite.

Sve to ponekad vodi ljude u iskušenje da misle kako oni što se bave problemima darovitosti, nastoje zapravo da racionalizuju svoju nedarovitost i da pričanjem o darovitosti zapravo leče svoje nedarovito biće. Možda ima makar malo istine u tome da oni koji nisu uspeli sebe da ostvare do kraja, a svesni toga počinju da se bave darovitošću, ne da bi druge doveli na svoj nivo i sebe opravdavali, već da bi opravdali svoj rad time da je on svrsishodan i opštekoristan.

Ovde neće biti reči i psihološkim i podsvesnim problemima propagatora otkrivanja darovitosti, budući da već sam zahtev za tim sadrži u sebi znatnu dozu apsurdna. Naime, zašto i kome uopšte otkrivati nečiju darovitost, ako je taj darovit? Ako je tako, on će sam sebe adekvatno realizovati i to je njegova lična stvar. Talenat treba negovati, ali ne i dar. Dara neko ima ili nema i tu se sa strane nikome ne može pomoći. Darodavac je krajnje surov i već po definiciji ne može biti human, jer nije čovek, budući da je Bog (a sa njim nema pregovaranja i cenkanja, što je temeljno raspravljeno već početkom XVI stoleća i mnogi su se potom proslavili talentom genocida u verskim ratovima širom germanoromanskog prostora).

Koliko god danas se postavlja pitanje darovitosti, još se više može postavljati pitanje o psihičkoj

strukturi onih koji darovite vide kao problem u svojim istraživanjima; to je posebno složen problem kod onih istraživača koji izučavanje fenomena „darovitosti“ ne vide kao podsvesnu fiksaciju na sopstveno neostvarivo ja.

Jednako teško se nalazi odgovor na pitanje šta činiti s darovitima koji su koliko asocijalni, toliko s one strane svake osrednjosti i „normalnosti“. To da daroviti formulišu uvek svoja pravila igre, da ne prihvataju okvire koje im daje na raspolaganje društvena zajednica, jeste poznata činjenica i ne vredi o tome govoriti, budući da je ta tema odavno iscrpljena¹; današnje prepričavanje biografija poznatih umetnika, traženje u njima iskoraka iz „društveno normalnog“ može biti zabavno, ali ne i duhovno produktivno.

Za genije ranijih epoha vezujemo nastanak velikih umetničkih dela kao i naučnih otkrića; na svoj način behu genijalni i Mocart i Njutn i Leonardo i Poenkare. O njima danas tako sudimo, i to čak i u slučajevima kada savremenici „genijalnost“ svojih školskih drugova ili suseda nisu videli: Njutna njegovi savremenici smatrahu dosadnim, čak ga se niko od drugova sa studija iz njegove generacije nije ni sećao,

¹ Dovoljno je pogledati dva poznata tekste jednog nesporno darovitog pesnika kakav je bio Gotfrid Ben: „Genie und Gesundheit“ i „Das Genieproblem“.

za njegovo najslavnije delo govorili su da ga ni on ne razume i više je bio poznat kao tvorac engleskog monetarnog sistema i pobornik cenzure, koju je sprovodila nad slobodnomislećim ljudima Engleska kraljevska akademija, no kao neko ko je otvarao u nauci nove horizonte.

Ni naše vreme nije imalo drugačiji odnos spram onih koji su se po nekim kriterijumima mogli smatrati genijalnim: poznat je odnos sugrađana prema jednom od najvećih matematičara našeg vremena Grigoriju Perelmanu, i ne treba isticati kako su se ljudi u nemačkom gradiću Todnaubergu čudili tome što mnoštvo posetilaca dolazi da smeta njihovom susedu Martinu Hajdegeru u kome više od običnog komšije nisu videli, jer, za razliku od Betovena koji je u Beču promenio pedeset i četiri stana zbog netrpeljivosti komšija, Hajdeger je najveći deo svog života proveo u tišini na selu u planinskoj kućici blizu Frajburga i pritom dao za života dva intervjua.

Ako je do kraja XIX stoleća i postojao kakav-takav konsenzus kada je u pitanju darovitost, budući da je određenim „izabranicima“ dar omogućavao da načine prodore u oblasti vizuelne i akustične recepcije, jer bez njih ne bismo mogli dokučiti ograničenosti i konvencionalizam renesansnog prostora niti prirodu sedmotonske lestvice - danas se situacija umnogome promenila.

Nakon napora koji je bilo neophodno uložiti Sezanu, van Gogu i Gogenu, danas imamo lakoću s kojom se od rođenja sve dobija „kao na tacni“ zahvaljujući novim digitalnim tehnologijama. Kompjutersko mešanje boja, transformisanje prostora, oblikovanje novog zvučnog sveta – sve to potisnulo je potrebu za darom u neki drugi, nama nepoznat prostor. Ono što je ranije zahtevalo dar, danas se ostvaruje u čisto programiranim mehaničkim procesima, i nije čudo, a još je manje iznenađujuće da muziku studiraju oni koji nemaju mnogo sluha, da slikarstvo studiraju oni koji nemaju osećaj prostora i svest o harmoniji boja. Danas ništa od toga nije potrebno, sve se može nadoknaditi dobrim kompjuterskim programima. Nema potrebe ni za putovanjima da bi se videla velika umetnička dela, sve se to može nadoknaditi sedeći za monitorom kompjutera².

Čini se da u umetnosti (ali i u nauci čiji su rezultati sve više kolektivno delo), dar više nije od prvenstvenog značaja. Daroviti ljudi su u naše vreme nepotrebni, oni su smetnja na putu razvoja kreativne osrednjosti. Ranije smo slušali o uspesima darovitih,

² Razume se, ovo poslednje važi kada je reč o tzv. umetničkim delima koja danas nastaju; kada je reč o delima starih majstora, o njima ne zna niko ništa ko nije stajao neposredno pred njima.

danas slušamo o uspesima uspešnih čija je jedina odlika u proglašenosti uspešnim.

Upravo to izaziva čuđenje i nedoumice koje se množe na tragu sve učestalijih razgovora o darovitosti. Darovitost je ostala negde za nama, negde u XIX stoleću: u muzici sa Čajkovskim, u slikarstvu još vek ranije u vreme Franciska Goje. Sve potonje umetnike koji su postali svesni istorične dimenzije svoje duhovne delatnosti, ne odlikuje više darovitoat, već domišljatost. Beše dovoljno samo nekoliko decenija, od Žerikoa do Kurbea, i da se dovrši priča o nužnosti dara. Nakon njih dolaze umetnici s manama viđenja (kao impresionisti), s devijantnim socijalnim ponašanjem, sa nedostatkom elementarnih znanja koji se nastoji kompenzovati osornošću i nametljivošću. Taman da je neko i bio darovit (a takvih više nije bilo), taj više u svetu umetnosti svoje mesto nije mogao imati. Na mesto duhovnog koje je izbačeno iz umetnosti stupili su perverznost i egzibicionizam. Uostalom to je potpuno normalno, jer uvek je bilo više nastranih no darovitih osoba (među kojima obični ljudi u svoj svojoj prosečnosti i nisu mogli u odsudnom trenutku napraviti razliku).

U knjizi *Filozofija poslednje umetnosti* pisao sam o tome da sve što se danas navodno „stvara“, ili proglašava produktom stvaralaštva, ne spada u umetnost u tradicionalnom smislu reči, a da umetnosti

u nekoj novoj formi, na tragu umetničkih postupaka ranijih epoha danas više nema, te da mi živimo u vreme *posle kraja umetnosti*, da je to vreme *bez umetnosti*.

Ovo poslednje ljudi danas najteže prihvataju i spremni su da mnoštvo dela što nastaju danas vide kao umetnost³; to je u najvećoj meri posledica nepoznavanja ranije umetnosti i nesposobnosti da se razume sama priroda umetničke prakse. Zato niko danas i ne primećuje da više nema manifestacija darovitosti kako je to bilo u ranijim epohama.

U vreme koje nam je prethodilo dar je podrazumevao i onog ko daruje; čovek je u tom slučaju bio samo provodnik; do njega je zahvaljujući daru dobijenom od Boga dolazilo znanje i iskustvo iz višeg sveta. To je bio način da se svet stvari ovog sveta proširi i dodatnim iskustvom preosmisli. Danas je za tako nečim prestala svaka potreba. Živimo u svetu koji

³ Ovde treba dodati i one koji se danas bave umetnošću živeći i dalje u prošlom vremenu, pri čemu svoju nekritičnost i nesposobnost da se susretnu s realnošću pravdaju umišljenom pozvanošću da su stvaraoci od kojih zavisi sudbina sveta svejedno, ako je o muzici reč, da li komponuju za drombulje, armoniku ili neki atavistički instrument. Pored takvih prošla je sva istorija, no njih treba razumeti i terapijski ih zbrinuti. Za njih muzika i danas je „čačkanje po osećanjima u formi lake droge“.

ne traži ni opravdanje svog opstanka niti ima potrebu da se više kvalitativno menja. Ideal kojem ide naš svet nema u sebi nikakve tajne: reč je o zatvorenoj celini koja se iscrpljuje u hermetički zatvorenim granicama budući da je odbačena mogućnost postojanja bilo čega van nje. U tom smislu naš svet je a-teistički u bukvalnom smislu reči jer nema potrebu za svojim opravdanjem pošto je svako moguće znanje samo posledica nakupljanja činjenica jednake ontičke valense.

Sve to vodi krajnje apsurdnoj situaciji: živimo u svetu bez umetnosti, a u uverenju da umetnosti ima i govorimo po nekakvoj inerciji i dalje o darovitosti u vreme kad je za bilo kakvu vrstu praktične ili poietičke delatnosti dar postao nepotreban i izlišan.

Danas se sve može stvoriti bez nekog dodatnog napora, bez podsticaja spolja; u svojoj otuđenosti od sebe i sveta, čovek je postao sebi dovoljan i u toj samodovoljnosti on se maksimalno potvrđuje lišen potrebe da zađe van granica koje je sebi sam nametnuo, a ove je odredio svojim sposobnostima za ono što može da postigne.

Ako je u ranijim epohama dar bio izraz specifične razlike među ljudima, danas to nije slučaj. Dara nema, ili ga je nemoguće prepoznati. Umetnicima i onima koji sebe tako nazivaju, on je nepotreban, jer svako je jednako sposoban za stvaranje. Ovo je dominantna

teza savremenih kritičara i teoretičara umetnosti koji su izgubili svaki osećaj za umetnost i umetničko, jer je bog prvo njih lišio neophodnosti posedovanja dara.

Zaključak

1. Tako dolazimo do druge strane medalje koju čini fama o darovitosti. Možemo li se filozofski misliti fenomen darovitosti? U prvi mah, odgovor bi morao biti pozitivan; sam fenomen darovitosti, kao unutarstvetski fenomen u potpunosti može biti legitimni predmet filozofskog istraživanja. Pitanje koje za tim odmah sledi daleko je „skandalnije“ po one koji se posvećuju istraživanju darovitosti danas, a to pitanje glasi: do koje mere je uopšte takvo istraživanje danas aktuelno, s obzirom da je reč o fenomenu nečeg što je iščilelo iz našeg vremena, da je reč o fenomenu koji pripada ranijim epohama i njegovo proučavanje danas moglo bi imati samo istoriografski karakter, a govor o darovitima danas jeste posledica neadekvatne upotrebe pojma darovitosti.

Da mnogi nesporednosti dolaze usled pogrešne upotrebe jezika, to je poodavno poznato; ovde nije samo reč o pojmu koji koristimo, već prvenstveno o onom na šta se on odnosi i tu možemo konstatovati samo prazninu – danas nema ničeg na šta bi pomenuti termin mogao biti adekvatno primenjen. Ono na što se njim u običnom, svakodnevnom govoru ukazuje, to s

darovitšću u bitnom značenju te reči nema nikakve veze; u najboljem slučaju reč je o domišljatosti, a najčešće o nesvesnoj primeni ranije već poznatih modela. Neposredna posledica toga je da sve što se danas navodno „stvara“ nema u sebi ničeg stvaralačkog i beskrajno je daleko od ma kakvog postupka na kojem je počivala umetnička praksa.

2. Ima onih koji smatraju da je moguć i drugačiji odgovor: možda darovitost postoji i u našem vremenu, ali u tako izmenjenom obliku, da je mi više ne prepoznamo, i ne znamo gde bi je trebalo tražiti. To što subjekti koje su navodni stručnjaci odredili kao „darovite“ nakon kratkog vremena izgube tu svoju „darovitost“, ili, umišljajući da su posebno izabrani odluče se na iskorak iz realnog sveta (u smrt ili ludilo), samo je potvrda da je naše vreme zašlo u jednu kvalitativno novu razvojnu fazu koja sa prethodnom nema mnogo dodirnih tačaka.

Nije do kraja jasno da li je reč odista o nekom novom dobu, ili o međjuvremenu: da li rušenje starih vrednosti a neuspostavljanje novih znak je samo neke situacije s prelaznim karakteristikama, ili je reč o novoj epohi koja radikalno raskida sa vrednostima i merilima one koja joj je prethodila (u tom slučaju antikvarnost teme o darovitosti dobija svoj dodatni smisao).

Ostaje nejasna i sama potreba kod pedagoga, psihologa i ostalih „lovaca na darovite“ da se „moraju“ „identifikovati daroviti“, i da se potom, navodno, njima posvećuje „posebna“ pažnja koju oni navodno zaslužuju. A zašto je zaslužuju, čime oni zadužuju čovečanstvo ako samo nose nešto u potenciji, čak i da su odista daroviti (a nisu), ostaje nejasno.

Kao prvo, nije jasno kome su potrebni ti daroviti. Današnjem društvu i njegovim institucijama (prepunim intelektualnog polusveta), svakako ne; ono i bez njih veoma efikasno izlazi na kraj sa svim svojim problemima. Kao drugo, nije jasan taj altruizam s kojim se darovitima pristupa, jer u većini slučajeva ako neko i ima nekakve darovitosti, on pre biva time žigosan nego podstaknut, pa je svako „podsticanje darovitosti“ krajnje kontraproduktivno. Sve te navodno darovite osobe uopšte nisu socijalno kompatibilne s ostalim članovima društvene zajednice, budući da ih odlikuje izraziti nonkonformizam, pa osama i nerazumevanje na koje nailaze, uz eventualno podgrevanje bolesnih ambicija sa strane, najmanje je zlo koje ih u životu snalazi.

Sve to pokazuje da onih koji bi se mogli nazvati darovitima neznatan je broj, a ako ih i ima, niti se zna šta s njima, ni kuda s njima, za šta su oni to daroviti. Sva istraživanja, pozivanja na raznorazne primere, odnosno „slučajeve“ jednoznačno potvrđuju da nema

darovitih već socijalno neadekvatno adaptiranih osoba, ili pojačano znatiželjih, ako je reč o ranom detinjstvu.

Zato, strogo govoreći, sam *dar* nešto je darovano, a u naše vreme sve manje je onih koji bi i zaslužili dar, kad bi bilo darodavca. Uostalom već Helderlin piše o odbeglim bogovima⁴ i oskudnosti vremena u njihovom odsustvu. Prebivajući u odsustvu bogova, prebivamo u svetskoj noći, izvan njihove moći i svetlosti i ako se složimo s pesnikom Helderlinom i interpretacijom njegovih stihova koje nam daje Hajdeger, složićemo se i sa tim da živimo u odsustvu darova koji bi nam mogli otkriti put u polje istine.

Možda je tome nekad pomagao i dar, danas se do postavljenih ciljeva dolazi drugim, za to posebno izrađenim, sredstvima i dar tu nikom više nije potreban već sasvim druga svojstva za koja je Burdije uveo pojam *habitus*, ali, o tom, nekom drugom prilikom.

⁴ Hajdeger, M.: Čemu pesnici? U knjizi: Hajdeger, M.: Šumski putevi, PlatΩ, Beograd 2000, str. 211.